

ANADOLU BEYLİKLERİ DÖNEMİNDE YETİŞEN ÇOK YÖNLÜ BİR BİLİM ADAMI: HACI PAŞA

İsmail ÇİFTÇİOĞLU*

Özet: Anadolu Beylikleri Dönemi'nin, ilim ve kültür faaliyetleri bakımından hareketli bir safha olduğu bilinen bir husustur. Bu inkişafta şüphesiz, Türkmen Beyleri'nin, ilmi, ilim adamını himaye etme ve destekleme noktasındaki tutumları, önemli bir paya sahiptir. Aydınöğulları Beyliğı hükümdarı İsa Bey de, dönemin ilmî geleneğine uymuş ve XIV. yüzyıl İslâm dünyasının ileri gelen hekimlerinden olan Hacı Paşa'ya her türlü desteğı sağlamıştır. Hacı Paşa, kendisini yetiştirmek için Mısır'a gitmiş, orada başta tıp olmak üzere, aklı ve dinî ilimlerde öğrenimini tamamlamıştır. Ayrıca Kahire hastanesinde de bir süre hekimlik yapmıştır. İsa Bey'in daveti üzerine Anadolu'ya dönen Hacı Paşa, Ayasluk (Selçuk) ve Birgi'de kadılık ve müderrislik görevlerinde bulunmuş, Aydınöğulları sarayında bir süre hekimlik yapmıştır. Hacı Paşa, gerek Mısır'da, gerekse Anadolu'ya döndükten sonra, tıp, mantık, kelâm ve tefsir ilimlerinde On'un üzerinde eser kaleme almıştır. Özellikle tıp sahasında te'lif ettiği kitapları, o dönemde tıbbı dair yazılan ilk eserlerden olması bakımından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Paşa, Celâleddin bin Hızır, Aydınöğulları, İsa Bey, Anadolu Beylikleri Dönemi.

Abstract: It is known that the period of Anatolian Principalities is an active phase in terms of scientific and cultural activities. In this respect the attitudes of the Turkmen Rulers play an important role in protecting and supporting science and scientists. İsa Bey, The Ruler of Aydınöğulları Principality, conformed to the scientific conventions of the period and gave his full support to Hacı Pasha, who was one of the prominent doctors of the 14th Century İslamic world. Hacı Pasha went to Egypt to be trained and was trained there mainly on medicine, ration and religion. He, also worked as a doctor in Kahire Hospital for some time. Hacı Pasha returning back to Anatolia upon the invitation of İsa Bey, worked as a kadi a teacher in madrasahs in Ayasluk (Selçuk) and Birgi and as a doctor in Aydınöğulları Palace for some time. Hacı Pasha wrote more than ten books on medicine, logic, the Koran and commentary on it both when in Egypt and after his turn to Anatolia. Especially the books he compiled on medicine are very important as being one of the first books written on medicine in this period.

Key Words: Hacı Pasha Celâleddin bin Hızır, Aydınöğulları, İsa Bey, The Period of Anatolian Principalities.

GİRİŞ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin fiilen ortadan kalkmasıyla, "tavâif-i mülûk" sıfatıyla ortaya çıkan Anadolu Beylikleri, dönemin siyasî ve askerî şartları gereğı, birbirleri ile mücadele halinde olmuşlardır. Bu siyasî ve askerî çekişmeler, çoğı zaman ilim, kültür ve sanat alanındaki rekabeti beraberinde getirmiştir.

* Yard. Doç. Dr, Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Türkmen Beyleri'nin teşvikleri ile, tıp, riyâziye, hey'et edebiyat, tarih, tasavvuf, tefsir, akâid, kelâm ve mantık gibi ilim dallarında yazılmış olan eserleri Türkçe'ye çeviren veya bu sahalarda eserler te'lif eden (Banarlı, I, 1971; Köprülü, 1981) dönemin ilim ve fikir adamları, bir taraftan da Türkmen Beyleri tarafından yaptırılmış olan eğitim-öğretim müesseselerinde talebe yetiştirmeye gayret etmişlerdir.

Türkmen Beyleri, sadece eserler te'lif veya tercüme ettirmekle yetinmeyip, hükümdar oldukları topraklarda pek çok ilim ve kültür müessesesinin tesis edilmesini ya bizzat üstlenmişler veyahut da bu gibi faaliyetlere vesile olmuşlardır. Anadolu'nun hemen her yerleşim biriminde çok sayıda ilim müessesesinin kurulması, her Beyliğin o dönemde meşhur olan bazı ilim ve fikir adamlarını da kendi topraklarına çekme gayreti göstermesine neden olmuştur. Türkmen Beyleri için kendi ülkelerinde çok sayıda ilim erbabının bulunması (İbn Batuta, I, 1333) ve ilmî faaliyetlerin yoğun olması, bir anlamda siyasî hükümdarlığın gücünü göstermesi bakımından oldukça önemli idi.

Dönemin ilim ve fikir adamları için, herhangi bir beyliğin hizmetinde bulunmak, çoğu zaman kişisel tercihleri ile ilgili idi. Bu tercihlerde ilmi ilerletme veya önemli ilim merkezlerinde bulunma düşüncesinin yanında, hükümdarların ilim adamlarına karşı tutumları da belirleyici rol oynuyordu. Nitekim XIV. yüzyılın tanınmış ilim ve fikir adamlarından Hacı Paşa'nın Aydınoğulları Beyliği'nin hizmetinde bulunmasına vesile olan faktörler de, şüphesiz yukarıda sözünü ettiğimiz gerekçelerden farklı değildi.

Aşağıda, Beylikler Dönemi'nin ileri gelen hekimlerinden olan ve Aydınoğulları Beyliği'nin bir süre hizmetinde bulunan bu değerli bilim adamının hayatı hakkında bilgi verilecek ve eserleri tanıtılacaktır.

HACI PAŞA'NIN HAYATI

Esas adı Celâleddin bin Hızır olan (Tahir, III, 1975; Süreyya, II, 1311) Hacı Paşa'nın, doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, muhtemelen H.740/M.1339 tarihinden sonra doğduğu ve babasının adının Hoca Ali olduğu anlaşılmaktadır (Akpınar, 1996). Kendisine Hacı Paşa unvanının, Mısır dönüşünde Aydınoğulları'nın bir teveccühü olarak verildiği tahmin edilmektedir (Ünver, 1953). Hacı Paşa'ya ait eserlerden, Tuhfetü'l-ibrâr fi şerhi meşâriki'l-envâr'ın ferâğ kaydında, Mecmau'l-envâr fi cemî'l-esrâr adlı tefsirin mukaddimesinde ve Şifâü'l eskâm'ın bir nüshasında "el konevî" ibaresinin bulunması onun aslen Konyalı olduğunu göstermektedir (Tahir, III, 1975; Akpınar, 1996).

Hacı Paşa'nın Mısır'a gitmeden önceki öğrenim hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakla birlikte, onun bu ülkeye gitmeden

önce memleketi olan Konya’da medrese öğrenimi gördüğü anlaşılmaktadır (Tahir, III, 1975). Memleketindeki tahsilinden sonra Kahire’ye giden Hacı Paşa, Şeyhûniyye Medresesi’nde dönemin meşhur Hanefî fakihlerinden Şeyh Ekmeleddin Bâbertî’den dinî ve aklî ilimler sahasında dersler almıştır (Mecdî, 1269; Hoca Sadeddin, V, 1992). Onun burada öğrenimi sırasındaki çalışkanlığı ve kabiliyeti, ilim câmiasında taktir kazanıp tanınmasına hatta Molla Fenârî, Ahmedî, Bedreddin Simâvî, Müeyyed bin Abdülmü’min ve Seyyid Şerif Cürçânî gibi tanınmış bazı kişilerin de bir anlamda bu ülkeye gitmesine vesile olmuştur (Mecdî, 1269; Hoca Sadeddin, V, 1992; Akpınar, 1996). Kaynaklarda Hacı Paşa ve ders arkadaşlarının, Şeyh Ekmeleddin Bâbertî’den başka, kendisinden aklî ilimleri okudukları Mübârek Şâh-ı Mantıkî adlı bir müderristen de bahsedilmektedir (Hoca Sadeddin, V, 1992; Tahir, III, 1975).

Başlangıçta tıp ilmiyle meşgul olmayı pek düşünmediği anlaşılan Hacı Paşa’nın, bu ilimle iştigal etmesi, Kahire’deki öğrenciliği sırasında geçirdiği ağır bir hastalık nedeniyle mümkün olmuştur. Bu sahayla ilgili olarak bir kısım kitaplar okuyup bazı hekimlerden dersler almak suretiyle kendisini yetiştiren Hacı Paşa, Kahire’deki, el Melikü’l Mansur Kalavun Bimaristânı’nda tabiblikle meşgul olmaya başlamıştır. Gerek Hoca Sadeddin (V, 1992) gerekse Mecdî (1269), Onun söz konusu hastanenin baştabibi olduğunu ifade etmektedir.

Hacı Paşa’nın, Mısır Bimâristânı’ndaki hekimlik görevine ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, Onun bu göreve, H.771 / M.1330 yılında tıbbâ dair kaleme aldığı, et-Te’âlim fi ilmi’t-tıb ile el-Ferîde fi zikri’l-agziyeti’l-müfide adlı eserlerini tamamladıktan sonra başladığı anlaşılmaktadır (Akpınar,1996).

Kahire Bimâristânı’nda uzunca bir süre çalışan Hacı Paşa, kendisini Mısır’daki öğrenciliği sırasında teşvik ve himaye eden Aydınoğlu İsa Bey’in daveti üzerine, Aydınoğulları Ülkesi’ne dönmüştür. Onun Aydınoğulları Ülkesi’ne ne zaman döndüğü kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1390 tarihinden önce söz konusu yere geldiği ve Ayasluk Kadılığı’na tayin edildiği muhakkaktır. Zira, Aydınoğulları topraklarının Osmanlılar tarafından ilhâkı 1390 tarihinde gerçekleşmiş, İsa Bey ise bu tarihte Ayasluk’tan Tire’ye nakledilmiştir (Uzunçarşılı, 1988). Şu halde İsa Bey’in, Aydın İli’ne dönen Hacı Paşa’yı bu tarihten sonra himâye edip, Ayasluk Kadılığı’na tayin etmesi mümkün değildir.

Ayasluk’taki kadılık görevi ile birlikte Ayasluk ve Birgi medreselerinde müderrislik de yapan Hacı Paşa, aynı zamanda Aydınoğulları sarayında hekimlik görevinde de bulunmuştur. Kendisinin H.800 / M. 1398 tarihinde Aydınoğulları Beyliği’nde olduğu ve İsa Bey’in ölümü üzerine ortaya çıkan

siyasî karışıklıklar üzerine buradan Konya'ya gittiği anlaşılmaktadır (Akpınar, 1996).

Hacı Paşa'nın, 1398 yılında istinsah edilen Şifâü'l-eskâm nüshasından başka H.818 / M.1414 tarihinde tamamlanan Tuhfetü'l-ibrâr fî şerhi meşâriki'l-envâr ile H.824 / M.1421 yılından sonra te'lif edilen Mecmâu'l-envâr fî cemî'il-esrâr adlı eserlerinde de Konevî nisbesini kullanması, kendisinin, ölümünden kısa bir süre öncesine kadar Konya'da bulunduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Akpınar, 1996). Hayatının bu dönemleriyle ilgili kendisini konu alan biyografik eserlerde hiçbir malumat bulunmayan Hacı Paşa'nın, ölüm tarihi olarak kabul edilen 1424 tarihinden (Ünver, 1953; Tahir, III, 1975) kısa bir süre önce Birgi'ye döndüğü ve burada vefat ettiği anlaşılmaktadır. Mezarı hâlen Birgi'de Hıdırlık Mevkisi'ndedir.

ESERLERİ

XIV. yüzyıl İslâm dünyasının en tanınmış âlimlerinden ve aynı zamanda hekimlerinden olan Hacı Paşa'nın başta tıp sahasında olmak üzere, mantık, kelâm ve tefsir sahalarında önemli eserleri bulunmaktadır. Eserlerden ikisi Türkçe, diğerleri ise Arapça olarak kaleme alınmıştır:

Mecmau'l-envâr fî cemî'il-esrâr: Hacı Paşa'nın Osmanlı hükümdarlarından II. Murad'a ithaf ettiği 10 ciltten oluşan bir Kur'an-ı Kerim tefsiridir. Eserin günümüze ulaşabilen I. cildi Süleymâniye Kütüphanesi'nde (Cârullah Efendi, No: 94), 10. cildi ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (A.Y.,No:1794) bulunmaktadır.

Şerhu Levâmii'l-esrâr fî şerhi metâlii'l-envâr: Kutbeddin et-Tahtânî'nin kaleme aldığı Levâmii'l-esrâr adlı eserin hâşiyesidir. Felsefe ve mantığın inceliklerinden bahseden hâşiye (Akpınar, 1996), Kâtip Çelebi'ye göre (II, 1971), H.784 / 1382 tarihinde yazılmıştır. Eserin dört nüshası tespit edilmiş olup, bunlardan ikisi Süleymâniye (Mahmud Paşa, No: 315; Erzincan, No: 86), diğerleri ise Beyazıt Devlet Kütüphanesi (No: 3075/2) ile Râgıb Paşa Kütüphanesi'ndedir (No: 891).

Şerhu Tevâlii'l-envâr fî ilmi'l-keîâm: Mesâlikü'l-keîâm fî mesâili'l-keîâm olarak da tanınan (Kâtip Çelebi, II, 1971) eser, kelâm ilmine dair Kadı Beyzâvî tarafından yazılan Tâvaliu'l-envâr'ın şerhidir (Adıvar, 1991 ; Tahir, III, 1975). Aydınöğlu İsa Bey adına kaleme alınmış olup, H.781 / 1379 yılında tamamlanmıştır (Akpınar,1996). Eserin bilinen dört nüshası Süleymâniye (Fatih, No: 3053), Millet (Ali Emirî, No: 1272), Edirne Selimiye (No: 1013) ve Amasya Beyazıt (No: 571/2) kütüphanelerinde bulunmaktadır.

et-Teâlim fî ilmi't-tb: H.771 / M.1370 tarihinde Kahire'de Şeyhuniye Medresesi'nde Hacı Paşa tarafından te'lif edilen ilk eserdir (Adıvar, 1991). Dört bölümden oluşan eser tıbbî konuları ihtiva etmektedir. Bilinen iki nüshasından biri, Süleymâniye (Turhan Vâlide Sultan, No: 258/1) diğeri de Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (III. Ahmed, No: 1947).

el-Ferîde fî zikri'l agziyeti'l-müfide: Yukarıda zikredilen eserin özeti mahiyetinde, gene aynı tarihte tamamlanmış olan bir çalışmadır (Adıvar, 1991; Akpınar, 1996). Üç bölümden oluşan eserin bilinen tek nüshası Süleymâniye Kütüphanesi'ndedir (Turhan Vâlide Sultan, No: 258/2).

Şifâü'l-eskâm ve devâü'l-âlâm: Ayasluk'ta H.782 / M.1380 yılında tamamlanan eser, Hacı Paşa tarafından Aydınöğlü İsa Bey'e ithaf edilmiştir (Uzunçarşılı, 1988; Süreyya, II, 1311). Tıbbî konuları ihtiva eden ve dört makale halinde tertiplenmiş olan eserin en önemli özelliği muhtevastaki bilgilerin açık ifadelerle verilmiş olmasıdır (Ünver, 1953). Şifâü'l-eskâm'ın çok sayıda yazma nüshasının olduğu bilinmektedir (Akpınar, 1996). Süleymâniye Kütüphanesi'ndeki nüshalarından bazıları şu numaralarda kayıtlıdır: Yeni câmi, No: 920,921; Ayasofya, No: 3667; Râgıb Paşa, No: 956; Reisü'l küttab Mustafa Efendi, No:731.

el-Usûlü'l-hamse: H.788 / M.1386 yılında Ayasluk'ta yazıldığı anlaşılan eser, bazı hastalıkları ilaçla tedavi etmeye dair tıbbî konuları ihtiva etmektedir (Ünver, 1953). Bilinen tek nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi'ndedir.

Kitâbü's Saâde ve'l-İkbâl murattab âlâ erbaa akvâl: Eser, Kümmî el-Celâlî ve Künnâşetü'l-celâl olarak da bilinmektedir (Kâtip Çelebi, II, 1971; Tahir, III, 1975). Tıbbî konuları ihtiva eden eserin bilinen nüshalarından bazıları şu kütüphânelerde kayıtlıdır: Topkapı Sarayı Kütüphanesi (III. Ahmed, No:2050), Beyazıt Devlet Kütüphanesi (No: 4203; Veliyüddin Efendi, No: 25 36), Süleymâniye Kütüphanesi (Lâleli, No: 1648), Manisa İl Halk Kütüphanesi (No: 1786, 1787), Bursa İl Halk Kütüphanesi (Haraççioğlu, No: 1151).

Müntehâb-ı şifa: Türkçe olarak kaleme alınan eser Şifâü'l-eskâm'ın bir özetidir (Tahir, III, 1975). Tıbbî konuları ihtiva etmekte olup, üç bölümden oluşmaktadır. Anadolu'da yazılmış ilk Türkçe tıp kitaplarından olan Müntehâb-ı şifa'nın (Akpınar, 1996), bilinen pek çok nüshaları bulunmaktadır.

Teshîl: Tertip bakımından Müntehâb-ı şifa ile aynı özelliği taşıyan eser Türkçe olarak kaleme alınmıştır (Hoca Sadeddin, V, 1992; Tahir, III, 1975). Teshîl'in pek çok nüshaları olup bazıları şu kütüphânelerde kayıtlıdır: Süleymâniye Kütüphanesi (Fatih, No: 3543, 3544; Lâleli, No: 1621, 1622),

Millet Kütüphanesi (Ali Emirî, Tıp, No: 61), Hacı Selim Ağa Kütüphanesi (Hüdâî Efendi, No: 1739).

Hacı Paşa'nın yukarıda zikredilen eserlerinden başka Risâle-i bevâsir ve İhtilâcnâme adlarında iki risalesinin olduğu da bilinmektedir (Ünver, 1953; Akpınar, 1996).

SONUÇ

Hacı Paşa, Anadolu Beylikleri Dönemi'nin ilmî geleneğine uyarak Aydınoğulları hükümdarı İsa Bey'in teşvik ve himâyesiyle, Mısır'a gitmiş ve burada bulunduğu dönemde önemli müderrislerden dersler almıştır. Kendisini, tıp ilmi başta olmak üzere, diğer aklî ve dinî ilimlerde çok iyi yetiştirmiş, ayrıca Kahire Bimâristânı'nda uzun süre hekimlik görevinde bulunmuştur.

Aydınoğlu İsa Bey'in daveti üzerine Anadolu'ya dönen Hacı Paşa, adı geçen hükümdar tarafından Ayasluk Kadılığı'na tayin edilmiştir. Ayasluk ve Birgi medreselerinde müderrislik de yapan Hacı Paşa, ayrıca Aydınoğulları sarayında hekimlik görevinde bulunmuştur.

Hacı Paşa, ölüm tarihi olarak kabul edilen 1424 yılına kadar, başta tıp olmak üzere, mantık, tefsir ve kelâm gibi ilimlerde önemli eserler kaleme almıştır. Onun, XIV. yüzyıl İslâm dünyasında haklı bir şöhrete kavuşmasını sağlayan tıba dair yazmış olduğu eserleri, özellikle Anadolu'da, bu alanda te'lif edilen ilk çalışmalardan olması bakımından son derece önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Adıvar, A. (1991). *Osmanlı Türklerinde İlim*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C. I*. Ankara: M.E.B. Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tahir. (1975). *Osmanlı Müellifleri, C.III*. (Haz: İ. Özen) İstanbul: Meral Yayınevi.
- Hoca Sadeddin. (1992). *Tâcü't-tevârih, C .V*. (Haz: İ. Parmaksızoğlu), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- İbn Batuta. (1333). *Seyahatnâme, C. I*, (Trk. Trc: M. Şerif). İstanbul.
- Kâtip Çelebi. (1971). *Keşfü'z-zünun, C.II*. (Neşr: Ş. Yalıtıkaya-R. Bilge), Ankara: M.E.B. Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Mecdî Mehmed Efendi. (1269). *Terceme-i Şakâ'ik*. İstanbul.
- Mehmed Süreyya. (1311). *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkere-i Meşâhir-i Osmâniye, C.II*. İstanbul.
- Osman Şevki. (1991). *Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbet Tarihi*. (Neşr: İ. Uzel), Ankara: K.B. Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Ünver, S. (1953). *Hekim Konyalı Hacı Paşa*. İstanbul: İ.Ü., T.T E Yayınları.

Makaleler

- Akpınar, C. (1996). "Hacı Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, 14: 492-496.
- Konyalı Hekim Hacı Paşa Kongresi, *(Tebliğler)* (1986). (Haz: A.H. Köker-Y. Erdoğan).
- Şehsuvaroğlu, B. N. (1979). "Anadolu'da Türkçeleşme Akımı ve Türkçe İlk Tıp Eserleri", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (Tebliğler)*, 512-513.

من لذة الرزق الزحم وعلته لوكلت والتمه انيب . الحمد لله القادر
 المصحح الحكيم الطاهر الشافي الخلد السليم الذي خلق الانسان في احسن تقويم وهدى
 من يشاء لفضلته لتمييز الماؤوف عن السلم والصلاه والسلام على رسوله محمد الداعي
 الى الدين القويم وعلى اله واصحابه المكارم الى صراط مستقيم وبعد فهذه تعاليم في
 علم الطب مشتملة على فوائد عجيبة وفوائد عزيزه محتوية على دستورات صحيحة وفوائد
 صحيحة مستترة من كلام الشيخ الزين حجة الحق لحنه الصدوق الحى على الحسين بن عمدا بنه
 بن سينا والشيخ الفاضل الامجد والطبيب الكامل الا وحده ابتكره والشيخ سيد
 القام استاذ السلف مقتدى الخلف نجيب الدين ابي المحامد محمد بن عمر بن علي العمري
 والشيخ الامام المعظم ذي القدر الخطير المحقق ابي الحسن علاء الدين هلي بن ابي الحزم القزويني
 روح الله رسيم وقلم ريشهم وغيرهم من شاهين جعل هذا الفن جزاهم الله خيرا
 وعلى مباحث شريفة ونكات لطيفة في معرفة طرق المعالجات وكيفية الاستدالات
 مخلو عنها الكتب المصنفة في هذا الفن مما احتبسته من افواه فضلاء العصر وحكام
 الدهر المشهورين نابد موسوية مورافاس عيسوية وما سمح به فتركتي الجاملة ومطنتي
 الخامدة والترصت أن لا اذكر فيها في معالجات الامراض من الادوية والاعذية
 وقوانين الاستدراغات والاجناسات وغيرها الاما استقرت في العقول وبلغت
 الامم بالقبول ولا اعرض لشي من الادوية المنزدة والمركبة الالماليون ماونه
 النفايلة ميمونة النفايد وربتها على اربعة تعاليم التعليم الاولى طب جزيي الطب
 العلمي والعلمي يشتمل على مقالين المقالة الاولى في القسم النظري والمقالة الثانية في
 القسم العملي والتعليم الثاني يشتمل على جملتين الجملة الاولى في الاعذية والاشربة والجملة
 الثانية في الادوية المنزدة والادوية المركبة المبرع عنها بالاقربادان والتعلم الثالث
 في الامراض المحصنة بعضها ممنوع من الرس لك التقدم واسبابها وعلاماتها ومعالجاتها
 والتعليم الرابع في الامراض التي لا يحصر بعضها وعضو واسبابها وعلاماتها ومعالجاتها
 فارجو ان لا يجدني دهاء اصحاب نفوس زكية وثناء عقول ذكية لما عانيت فيها
 مزعوق الحنين وقاسيت تركد اليمن وانبء الموفق والمعين التعلم الاول خلقت
 حربي الطب لسملة على مقالتين المقالة الاولى في القسم النظري ويشتمل على اربعة فصول
 الفن الاول في ما نحد الطب والامور الطبيعية الطب علم يعرف منه احوال بدن
 الانسان من جهة الصحة وعدمها لحفظ الصحة حاصله وتحصيل غيرها صلح وهو ما
 لغري ان كان علما ما سر لاسلح وجودها باختبارنا وفعلنا واما علمي ان كان علما
 ما سر سلح وجودها باختبارنا وفعلنا والامور الطبيعية المنسوبة الى الطبيعة وهي
 قوة خلقها الله تعالى ملبسة للبدن صحة ومرضا تروم ابد اسلامه الا فعال كلها حيث
 امكنت ما يكون كالجيز المقوم للبدن وهي سبعة احدها الاركان اي العناصر
 وهي اربعة الارض وطبقة بارد نابس اي طبقة طبع اذا خلى وما يرحبه ولم يغيره
 سبب من خارج طهر عنه برد محسوس وبس وجوده في الكائنات لسبب الكبر

الطب المشتمل على فوائد عجيبة وفوائد عزيزه محتوية على دستورات صحيحة وفوائد صحيحة مستترة من كلام الشيخ الزين حجة الحق لحنه الصدوق الحى على الحسين بن عمدا بنه بن سينا والشيخ الفاضل الامجد والطبيب الكامل الا وحده ابتكره والشيخ سيد القام استاذ السلف مقتدى الخلف نجيب الدين ابي المحامد محمد بن عمر بن علي العمري والشيخ الامام المعظم ذي القدر الخطير المحقق ابي الحسن علاء الدين هلي بن ابي الحزم القزويني روح الله رسيم وقلم ريشهم وغيرهم من شاهين جعل هذا الفن جزاهم الله خيرا وعلى مباحث شريفة ونكات لطيفة في معرفة طرق المعالجات وكيفية الاستدالات مخلو عنها الكتب المصنفة في هذا الفن مما احتبسته من افواه فضلاء العصر وحكام الدهر المشهورين نابد موسوية مورافاس عيسوية وما سمح به فتركتي الجاملة ومطنتي الخامدة والترصت أن لا اذكر فيها في معالجات الامراض من الادوية والاعذية وقوانين الاستدراغات والاجناسات وغيرها الاما استقرت في العقول وبلغت الامم بالقبول ولا اعرض لشي من الادوية المنزدة والمركبة الالماليون ماونه النفايلة ميمونة النفايد وربتها على اربعة تعاليم التعليم الاولى طب جزيي الطب العلمي والعلمي يشتمل على مقالين المقالة الاولى في القسم النظري والمقالة الثانية في القسم العملي والتعليم الثاني يشتمل على جملتين الجملة الاولى في الاعذية والاشربة والجملة الثانية في الادوية المنزدة والادوية المركبة المبرع عنها بالاقربادان والتعلم الثالث في الامراض المحصنة بعضها ممنوع من الرس لك التقدم واسبابها وعلاماتها ومعالجاتها والتعليم الرابع في الامراض التي لا يحصر بعضها وعضو واسبابها وعلاماتها ومعالجاتها فارجو ان لا يجدني دهاء اصحاب نفوس زكية وثناء عقول ذكية لما عانيت فيها مزعوق الحنين وقاسيت تركد اليمن وانبء الموفق والمعين التعلم الاول خلقت حربي الطب لسملة على مقالتين المقالة الاولى في القسم النظري ويشتمل على اربعة فصول الفن الاول في ما نحد الطب والامور الطبيعية الطب علم يعرف منه احوال بدن الانسان من جهة الصحة وعدمها لحفظ الصحة حاصله وتحصيل غيرها صلح وهو ما لغري ان كان علما ما سر لاسلح وجودها باختبارنا وفعلنا واما علمي ان كان علما ما سر سلح وجودها باختبارنا وفعلنا والامور الطبيعية المنسوبة الى الطبيعة وهي قوة خلقها الله تعالى ملبسة للبدن صحة ومرضا تروم ابد اسلامه الا فعال كلها حيث امكنت ما يكون كالجيز المقوم للبدن وهي سبعة احدها الاركان اي العناصر وهي اربعة الارض وطبقة بارد نابس اي طبقة طبع اذا خلى وما يرحبه ولم يغيره سبب من خارج طهر عنه برد محسوس وبس وجوده في الكائنات لسبب الكبر

et-Te'alim fi ilmi't-tib'in ilk sayfası, (Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Vâlide Sultan No: 258/1)

وعن السادس انه معارض بمثله اي في حق بكر قوله نشا في ترجمته اي في
 برسة التي علم قوله فله محامل وما وبلات تدركت في كتابها له العوض
 للامام محمد بن الرزي رحمه الله فلك هذا الغرما ارضها ايران من مسلك الكلام
 في مسلك الكلام فاني عدت منه من نواد النصارى وصانف المحمد بن ماقع
 سمعي واعجب ذهني وفاضله بصري وقبلة بصيرتي وما غرت من عباراتهم
 والفاظهم الامارات فيه بطولاً فاحصرته او عصراً مداركته او خلافاً سا
 فركته لئلا يكون تفسير الرمان بلا حاصل وعذبت الكواكب بلا طاب وضممت
 اليه ما سمحت به فركتي الخامد ونظمتي الجامن وزينته بما اسعدته
 من بركة المشايخ العظام وخدمته الاسانيد الكرام نظر الله لهم بعين الكرام
 واحمد الله على الامام والصلو على سبه محمد افضل لادام

Seleyniye Kütüphanesi
 Fatih No: 3053

وقع في المصنف من تصنيفه في اواخره في شهر ربيع الثاني سنة ١٠٠٠ هـ

ورغبت عن قراءة علمي في العاصم الكمال ولا انا حالاً في الدين في اواخر
 شهر ربيع الآخر في دريات نقرة في الجامع والعترة من درى القليل
 ودرود في امار القارة سهران خالجان عن القراءة فيكون ما بين الترويح
 والاحسام تلة الشهر
 والحمد لله على الامام

Şerhu Tavâlii'l-envâr fi ilmi'l-kelâm'ın son sayfası (Süleymaniye Kütüphânesi, Fatih No: 3053)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أحمد لله الذي هدانا لهذا القرآن فتح أبواب العبادات وأعطانا نجاته كسب سبب العبادات
 وترقىنا بطواهرها وإفاء الفضل الطاعات وتوفينا بيننا وبينه على كتاب كل الخيرات
 وأنعمنا بغيره في كل الحالات والمقالات وأعادنا باحكامه من كل المعاصي والمنكرات
 وتعد سوادنا المشتاقين للحقائق انوارها وتبين جندنا للمعارفين بكشفه في قلوبنا انوارها
 وتودع اوراق العابدین بشيخهم اسرارها وتشرح نفوس الدارسين بشرائده واتخاذه
 وتشرح قلوب الطالبيين بمطالعتهم وافكاره وتبين اشكال الدالين سلخ قناعه وجمع اشارته
 ولطف برش نور الحق عليتنا وانفسهم وتوهب لكل منا قبل استعدادنا بكرمه
 وآبان بفايخ خراب الجود والكرم عنكم من الغيوب ومنازل العدم
 واحسن اليكنا بانواع الطمأنينة واستنانه السيم واطهر لنا العفوان باستغفارا الكبار والتعفو
 والعترة والسدادم على رسول الله الهادي في سواد الطريق محمد المصطفى وسادته ورسوله
 ورحمته عليتنا كقولهم ومنازلنا كالأجر للعالمين وعلى آله واصحابه الذين فان وامنه
 بخط عظيم اعطاهم فقد اكتبنا شتمنا على بعض ما رزقنا الله من التقاسيم لئلا يتبدد منه
 الظالمون والخاصون على قدر الامكان واحال انه خطر بياني ومر على لساني ان اجمع هتلا
 الكتاب على هذا الصنيع منج تقدم الايات والاحاديث الواردة في فضل العلم والعبادة قبل الشروع
 في تفسير القرآن فاحيانا على بعض الاعتراضات والامامة والسنن اذ جامعنا على الظواهر ولا يميزان
 واختلافت منسجما على الحقايق والواقف والمقالات وكنت مع المواظبة والملازمة معتصبا
 بالله مع كون رجائي واملوان بكون عونه وعنايته رفيعي ليلاد ونضار لجاه بعض مؤلفي الذي
 ركن في قلبه وطبعه في قبح هذا الكتاب في زمان خضرت السلف المعظم الفاضل الذي اجاه في
 سبيل الله معاني الحق في الدنيا والدين عنات الاستلام ومعين المسلمين باسط العدل والاحسان
 هاجم اجور فناف ما اثار الكفر والظلم ان حاي يلهذا اهل الايمان ولا يتظلم الا انام
 بظلاله العز والاحسان وليقتطعهم بمولده ان الله يا مرفا العز والاحسان وان تبا عنهم في سائر
 الامن والامان في ايام دولة سلطان الاستلام ظل الله على الانام مكالته من الامم والاشهر بمحمد

Mecmau'l-envâr fî cemii'l-esrâr'ın I. cildinin ilk sayfası (Süleymaniye Kütüphânesi, Cârullah Efendi, No: 94)